

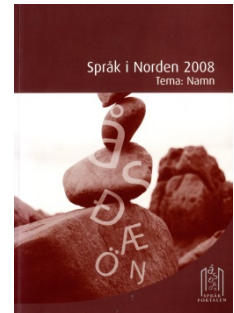
Sprog i Norden

Titel: Ortnamnsvård i FN

Forfatter: Leif Nilsson

Kilde: Sprog i Norden, 2008, s. 165-174

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ortnamnsvård i FN

Leif Nilsson

I diskussionen efter ett par av föredragen vid det nordiska språkmötet i Uppsala 2007 informerade jag kort om FN:s arbete med ortnamn. I denna artikel ges en något utförligare presentation. Framför allt behandlas den verksamhet som rör hanteringen av utländska namn – exonymer och överföring av ortnamn till latinskt alfabet ("romanization") – och vilken roll FN:s resolutioner spelar i detta sammanhang.

United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) är ett av sju expertorgan inom Ekonomiska och sociala rådet i FN (ECOSOC). Det inrättades på 1960-talet för att förbättra "standardiseringen av geografiska namn", som är det begrepp som används i dessa sammanhang. Det innebär att namnen fastställs till sin skrivna form och att man inkluderar ortnamn i mycket vid bemärkelse. Målet är ett klart och entydigt internationellt namnskick, och man konstaterade tidigt att det är ett arbete som måste börja på nationell nivå. Den ortnamnsvård som vi bedriver i Sverige är ett exempel på detta.

"The First United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names" genomfördes i Genève 1967. Därefter har sådana konferenser hållits i princip vart femte år. UNGEGN sammanträder normalt vartannat år och i anslutning till konferenserna. Enligt gruppens stadgar skall den bl.a. underlätta tillgången på vetenskaplig och teknisk hjälp, särskilt för utvecklingsländerna. Den skall också främja samarbetet bland medlemsländerna och internationella organisationer i frågor om standardisering av ortnamn. Vidare skall gruppen verka för att konferensernas resolutioner genomförs.

De deltagande länderna är i detta sammanhang indelade i områden – "divisions" – utifrån språkliga och/eller geografiska kriterier, och under vissa förutsättningar kan man tillhöra mer än en division. Idag finns 23 sådana, och de nordiska länderna bildar Norden Division.

Deltagandet

Hittills har nio konferenser hållits (och 24 sessioner med expertgruppen, UNGEGN). Det innebär ingalunda att alla mål är uppnådda, men deltagandet har hela tiden ökat. Vid den nionde konferensen i New York 2007 deltog 91 länder och över 300 delegater (att jämföras med 54 respektive 110 vid den första). Också fristående specialorganisationer medverkar, och expertgruppen har ökat samarbetet med internationella organ på olika specialområden, till exempel IHO (the International Hydrographic Organization), ISO (the International Organization for Standardization), ICA (the International Cartographic Association) och ICOS (the International Council of Onomastic Sciences). Detta utvecklar självfallet UNGEGN:s arbete.

Den nationella standardiseringen av ortnamn utgör alltså basen för denna internationella FN-verksamhet. Tidigt poängterade man vikten av att varje land har en ortnamnsmyndighet eller motsvarande, som samordnar arbetet och ansvarar för att landet får ett enhetligt ortnamnsskick. I Sverige har Lantmäteriverket denna uppgift, som utförs i nära samverkan med Institutet för språk och folkminnen och Riksantikvarieämbetet. Den organiserade svenska ortnamnsvården går för övrigt tillbaka till början av 1900-talet, då Ortnamnskommittén och Rikets allmänna kartverk inledde ett samarbete som alltjämt alltså pågår mellan deras efterföljare idag. Detta är dock närmast unikt, och nationella ortnamnsmyndigheter saknas fortfarande på de flesta håll i världen. Endast ett femtiotal länder har någon typ av myndighetsansvar för ortnamnsverksamheten (Nilsson 2007).

Vid konferenserna representerar delegaterna sina respektive länder, vid expertgruppens möten däremot sina divisioner. Mellan dessa olika möten sker arbetet inom divisionerna och i särskilda arbetsgrupper, som tillskapas för viktigare ämnesområden. De konkreta resultaten av arbetet är de resolutioner som antas vid konferenserna och som kan liknas vid internationella standarder.

Resolutioner och UNGEGN

Vid varje konferens antas alltså ett antal resolutioner, och det rimliga är givetvis, att länder som varit med om att rösta igenom en resolution sedan själva söker efterleva rekommendationerna i denna. Sammanlagt har närmare 200 resolutioner antagits (varav ett tjugotal av mer formaliakaraktär) i syfte att driva det internationella standardiseringsarbetet framåt. Det ankommer sedan på expertgruppen att på olika sätt följa upp och genomföra dem. Den tar över mellan konferenserna, främst genom arbetsgrupper, och har till sin hjälp ett sekretariat vid FN:s huvudkontor i New York. Här har också divisionerna viktiga roller, dock med stor variation i aktiviteterna; några divisioner finns för tillfället nästan bara på papperet.

Vissa grundläggande resolutioner antogs redan vid den första konferensen 1967, och av särskild betydelse är resolution 4. Den innehåller rekommendationer om nationella ortnamnsmyndigheter, namninsamling, principer för handläggning, flerspråkiga områden samt nationella ortnamnsförteckningar. Resolutionen beskriver ingående vilka hänsyn som bör beaktas vid nationell ortnamnsstandardisering, och den har alltsedan dess utgjort basen i detta FN-arbete. Vid den andra konferensen i London 1972 antogs en resolution (nr 36) med särskilt nordiskt intresse. Den handlar om ortnamn i minoritetsområden och hänvisar till de samiska förhållandena i Norden. Resolutionen har haft stor betydelse för hanteringen av samiska ortnamn på kartor och strävanden mot gemensamma ortografier.

Arbetsgrupper

Arbetsgruppernas uppgifter är vanligen ganska tekniskt inriktade, och grupperna får ofta gå mer på djupet än vad som är möjligt för expertgruppen som helhet. Varje arbetsgrupp har en ordförande som samordnar arbetet mellan konferenserna och ansvarar för rapportering vid konferenserna. För att expertgruppen skall vara effektiv krävs att arbetsgrupperna kan genomföra sina uppgifter på bästa sätt. För närvarande finns tio arbetsgrupper med olika huvudfrågor. Ett par av frågorna skall presenteras lite närmare här.¹

Exonymer

Med exonym avser man ett ortnamn i ett språk som inte talas i det område där objektet för namnet ligger, och som också skiljer sig från motsvarande lokala ortnamn. *Florens* är den svenska exonymen för *Firenze* (som omvänt är en endonym). *Warsaw* är den engelska exonymen för polska *Warszawa* och *Mailand* den tyska exonymen för italienska *Milano*. *London* med svenskt uttal anses däremot inte vara en exonym, då FN:s definition tar sikte på stavningen, inte uttalet. Exonymer kallas ibland för traditionella namn och ibland också konventionella namn.

¹ Hans Ringstam, under många år verksam i dessa sammanhang, har skrivit boken *Standardisering av geografiska namn. Om FN:s ortnamnsarbete*, som kom ut 2005 och är den första i sitt slag. Den som är intresserad av en mer detaljerad beskrivning av FN:s ortnamnsarbete hänvisar jag till Ringstams bok. En stor del av innehållet i denna artikel är av naturliga skäl också hämtat från den.

Frågan har tagits upp i många resolutioner, och attityden till exonymer har växlat under åren, även om man i UNGEGN-sammanhang genomgående rekommenderat en minskad användning av dem. Arbetsgruppen för exonymer bildades 2002 mot bakgrund av en tendens till ökad förekomst av exonymer.

Då man med latinska alfabetet återger namn, som inhemskt skrivs med någon annan skrift, anses inte den translittererade formen vara någon exonym. Förutsättningen är att man vid translitterationen följer det antagna systemet för det aktuella språket. Den latiniserade formen *Moskva* räknas därmed inte som någon exonym. Det gör heller inte *Beijing* för Kinas huvudstad.

Olika bildningsätt

Ett försök att systematisera exonymerna kan, utifrån hur de är språkligt bildade, i koncentrat se ut så här (efter Närhi 1999).

- Översatta namn, helt, t.ex. sv. *Klippiga bergen* för eng. *Rocky Mountains*, eller delvis, t.ex. sv. *Gardasjön* för it. *Lago di Garda*
- Anpassade namn, t.ex. sv. *Rom* för it. *Roma*
- Delvis anpassade, delvis översatta, t.ex. sv. *Nya Zeeland* för eng. *New Zealand*
- Namn som saknar språklig anknytning till endonymen eller där anknytningen är oklar eller okänd, t.ex. sv. *Dagö* för est. *Hiiumaa*

FN och exonymerna

Användningen av exonymer uppfattas inom FN som ett hinder i den globala kommunikationen. Eftersom förekomsten av exonymer per definition innebär att en och samma plats har flera namn, strider exonymerna dessutom mot FN:s grundprincip om ett namn för ett objekt och utgör därmed ett hinder i den eftersträlvade internationella enhetligheten i namnskicket. Till detta kommer, att användningen i ett annat land av exonyma former för det egna landets ortnamn kan uppfattas som en kränkning av rätten att bestämma om de egna ortnamnen, rentav som en typ av kulturell aggression. När t.ex. Turkiet presenterade en förteckning över standardiserade namn på objekt runt Turkiet, d.v.s. i Egeiska havet, vid den femte konferensen 1987, protesterade Grekland häftigt. Japans användning av namnet *Japanska sjön/havet* för havet mellan Japan och de koreanska staterna är ett annat exempel. De sistnämnda uppfattar namnet som en kvarleva av japansk imperialism och det har tagit mycket tid att diskutera detta problem vid olika FN-sessioner.

Resolution 13 från 1992 noterar att inskränkningen i bruket av exonymer sker med olika hastighet i olika länder och att allmänna och privata organisationer, andra än ortnamnsmyndigheter, spelar en stor roll i spridandet av utländska ortnamn. Resolutionen rekommenderar därför en ytterligare minskning i förekomsten av exonymer samt att de olika staterna intensifierar sina ansträngningar att tillhålla allmänna och privata organisationer såsom utbildningsanstalter, transportföretag och medier att minska användningen av exonymer i sin verksamhet. Man bör i ökad utsträckning utnyttja de standardiserade, endonyma formerna.

Under åren har åtta resolutioner om exonymer antagits. Några handlar om att i listor förteckna de i det egna landet förekommande exonymerna. Dessa listor kan sedan revideras och vara verktyg i en åtdragen användning av exonymer. Den senaste resolutionen från Berlinkonferensen 2002 rekommenderar så bildandet av en arbetsgrupp för exonymer. Arbetsgruppen skulle genom att kategorisera användningen av exonymer, publicera uttalshandledningarna m.m. verka för den önskade restriktiviteten. Strävan är alltså att användningen av redan etablerade exonymer begränsas och att skapandet av nya undviks.

Exonymerna i praktiken

Tiden har visat att de första ambitionerna att snabbt minska användningen av exonymer har varit för optimistiska och inte har kunnat förverkligas. Praktiskt är det svårt att ersätta hävdvunna ord med andra. Dessutom kan väl inarbetade exonymer sägas ingå i ett språks kulturarv, såsom *Tyskland*, *Japan*, *Rom*, *Peking* och *Klippiga bergen* i svenskan. Den frekventa användningen av engelska i dagens Sverige skulle annars kunna tala för *Rocky Mountains* i stället för *Klippiga bergen*, men stabiliteten i en hävdvunnen exonym står tydligen emot en sådan förändring. Att använda exonymer för namn på länder, huvudstäder och stora naturobjekt, i synnerhet sådana som inte är nationellt begränsade, är idag också accepterat.

En reducerad användning av exonymer torde bli olika kännbar i olika länder. Så har t.ex. de engelskspråkiga länderna fler inarbetade exonymer än små länder som Finland och Sverige, och just engelska exonymer har ofta kommit att uppfattas som "internationella".

Man kan alltså notera ett dilemma beträffande exonymerna. Å ena sidan ingår många av dessa i språken som mer eller mindre hävdvunna ord, å andra sidan motverkar deras användning den internationella kommunikationen. Önskvärt vore en större medvetenhet om de problem de skapar i ett internationellt sammanhang. Som i allt arbete som gäller dessa standardiseringsfrågor måste dock en förändring börja nationellt. Där kan en restriktivitet i användningen i första hand

riktas mot sådana exonymer, som har svag hävd i språket (Ringstam 2007, s. 40 f.).

Frågan om exonymer står alltid på dagordningen vid FN:s expertgruppsmöten och konferenser om ortnamn. Definitionen har i grunden sett ut som idag men mindre ändringar diskuteras till och från, och vissa justeringar har gjorts under åren. Vad gäller utvecklingen av bruket av exonymer kan totalt sett en liten minskning noteras, men någon tendens mot en "avveckling" kan man inte tala om. Inom Norden är bilden ganska divergerande. Närmast FN:s rekommendationer har man kommit i Norge. Medan vi i Sverige använder *Rom*, *Turin*, *Neapel* och *Prag* heter det i Norge *Roma*, *Torino*, *Napoli* och *Praba*. Detta kan delvis förklaras av den speciella språksituationen i Norge, där bl.a. just borttagandet av exonymer kan ses som ett led i att en gång skapa ett eget norskt språk.

Här kan det vara på sin plats att nämna något om den nordiska verksamheten i UNGEGN, d.v.s. det som pågår inom Norden Division. Gruppen träffas varje år och har ett roterande ordförandeskap, som hittills Finland, Norge och Sverige delat på. Byte sker i anslutning till konferenserna, och det var mycket glädjande att Danmark vid den senaste konferensen 2007 för första gången tog över denna roll och i anslutning till detta bjöd in till nästa nordiska möte hösten 2008. Över huvud taget fungerar samarbetet i Norden Division alldeles utmärkt.

Överföring till latinskt alfabet (Romanization systems)

Med stöd av resolution 9 från Genèvekonferensen 1967 finns inom UNGEGN en arbetsgrupp som arbetar med utformningen av enhetliga system för translitterering av ortnamn skrivna med icke-latinsk skrift, t.ex. arabisk, till latinsk skrift. Två övergripande principer är vägledande i det arbetet. Dels skall det bara finnas ett fastställt system för varje icke-latinsk skrift, dels har givarlandet, alltså det land där den aktuella icke-latinska skriften används, ansvaret och befogenheten att utforma det system, som slutligt läggs fram som resolutionsförslag för antagande. Hittills har sådana system ratificerats för 28 länder, och ytterligare 17 är på god väg.

Oavsett skrivsystem eller skrift är det vanligt att ortnamn ändå redovisas med latinska bokstäver. I småskaliga kartor och atlasar, på trafikskyltar, i tidtabeller och i destinationsangivelser på flygplatser o.s.v. redovisas ortnamnen ofta med latinsk skrift, enbart eller som komplement, även i länder som normalt inte använder det latinska alfabetet. För att få sådana translitterationer entydiga har man inom FN sökt utveckla standardiserade translitterationsnycklar för att omvandla icke-latinsk skrift till latinsk.

Den engelska termen för att överföra ortnamn i annan skrift till latinsk är *romanization*. Som svenskt uttryck har valts *latinisering* (Ringstam 2007, s. 45 ff.), även om den vanliga innebörden av verbet *latinisera* i svenskan är att ge latinsk form åt ett ord eller uttryck (*Carolus* för *Karl*).

Flera krav ställs på ett fullgott latiniseringssystem:

- Systemet skall vara reversibelt, d.v.s. omvändbart. Det skall alltså i princip vara möjligt att från den translittererade formen återgå till originalformen.
- Systemet skall vara så enkelt och klart som möjligt; det skall t.ex. inte ge möjlighet till olika alternativ från samma originalform.
- Den latiniserade formen skall vara så enkel som möjligt att skriva, läsa, minnas och lagra elektroniskt, vilket betyder ett minimum av diakritiska tecken, undvikande av svåra och ovanliga bokstavskombinationer etc.

Från latinisering, som bygger på *translitteration*, skall man skilja *transkription*. Vid transkription överförs ett ortnamn, som uttalas muntligt, till en skriftbild i ett annat språk än originalspråket. Det är en sorts översättning, inte av betydelsen utan av det uppfångade ljudet. Den erhållna skriftbilden blir då normalt inte reversibel.

Redan den första konferensen 1967 tog upp frågan om enhetliga system för latinisering av ortnamn från språk med annan skrift. Man ville undvika att namn som fördes över till latinsk skrift fick olika utseende beroende på mottagarspråket. Den första konferensen röstade därför igenom en resolution, som generellt förespråkar standardiserade latiniseringssystem. Därefter har ytterligare fem resolutioner antagits med generella rekommendationer angående latinisering, förutom att enskilda system för icke-latinska språk antagits i särskilda resolutioner.

Här följer i översättning (Ringstam 2007 s. 47) resolution 9 från 1967 års FN-konferens om standardisering av geografiska namn. (Detta får också illustrera det typiska utseendet på en resolution i dessa FN-sammanhang.)

Ett enda latiniseringssystem

Konferensen, inser den dubblering och hopblandning som uppkommer i och med att skilda latiniseringssystem förekommer, baserade på mottagarspråkens fonetiska struktur;

1. *Rekommenderar*, att ansträngningar görs för att nå samförstånd om ett enda latiniseringssystem för internationell användning för varje icke-latinskt alfabet eller icke-latinsk skrift, baserat på vetenskapliga principer;

2. *Rekommenderar vidare*, att en speciell arbetsgrupp under den föreslagna Förenta nationernas permanenta expertkommitté för geografiska namn tar verksam del i detta ämne i avsikt att göra en jämförande studie av de skilda latiniseringssystemen och analysera deras för- och nackdelar som medel att standardisera geografiska namn;
3. *Rekommenderar vidare*, att denna speciella arbetsgrupp överväger de synpunkter som förts fram av skilda internationella och nationella organ och söker möjligheter att för varje icke-latinskt alfabet eller icke-latinsk skrift anta ett enda latiniseringssystem för internationell användning så snart som möjligt.

Denna resolution har sedan kompletterats med andra. Enligt resolution 15 från den fjärde konferensen 1982 skall nya latiniseringssystem för internationellt bruk beaktas bara om givarländerna själva förverkligar systemen på sina egna kartprodukter. Dessutom skall länderna avstå från att revidera system som tidigare antagits för internationell användning.

Gällande system

Före beslut om ett nytt latiniseringssystem läggs ett resolutionsförslag om detta fram för en konferens. När resolutionen är antagen är det aktuella latiniseringssystemet FN-standard. Alltsedan 1967 har detta skett för 28 språk, som därmed fått rekommenderade system för latinisering av sina ortnamn. Det visar sig dock att flera av dessa system inte kommit till användning i praktiken.

För latinisering av kinesiska ortnamn beslutade Atenkonferensen 1977 att anta ett kinesiskt fonetiskt alfabet, kallat *pinyin*, som resulterat i namn som *Beijing* i stället för *Peking*. Systemet används nu i stort sett universellt i internationella kartografiska produkter.

Praktiska konsekvenser

De av FN antagna och rekommenderade latiniseringssystemen är alltid föreslagna av givarländerna. Därigenom har man rätt att förvänta sig att dessa länder också är positiva till systemen och använder dessa i sina egna produkter. Att det finns undantag från detta har framgått ovan.

Då det finns ett antaget system för latinisering av en viss skrift bör den korrekta latiniseringen framgå av det aktuella landets officiella kartprodukter och ortnamnsförteckningar. Om man söker en latiniserad form av ett kinesiskt ort-

namn bör man alltså gå till en kinesisk karta eller atlas. I en produkt framställd av ett lands officiella kartproducerande myndighet bör man ha rätt att förvänta sig att få de standardiserade namnformerna redovisade. På en karta framställd av ett privat företag eller gjord i ett annat land har man inte samma garanti för detta.

Då det saknas ett fastställt latiniseringssystem eller då ett land väljer att frångå det officiellt fastställda systemet blir frågan mer komplex. Man bör även här prioritera de namnformer som redovisas av den auktoriserade myndigheten i det land, vars ortnamn man är intresserad av. Som generell regel gäller alltså, att ett lands officiella kartor är det mest relevanta källmaterialet även i de fall, då ingen FN-resolution föreligger eller då en sådan resolution av någon anledning inte kommit att följas. Principen om givarlandets företräde blir därmed tillämplig även i dessa fall (Ringstam 2007, s. 52).

Terminologi (Toponymic terminology)

En arbetsgrupp för terminologifrågor har funnits sedan starten. Gruppens uppdrag har varit att utarbeta en terminologiordlista, och sedan 2002 finns en sådan på alla de sex FN-språken (som förutom engelska är franska, spanska, ryska, arabiska och kinesiska). Ordlistan hade då först presenterats på engelska – *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names* – och sedan översatts till de övriga språken.

Listan uppdateras och modifieras vid behov. I ett appendix till Hans Ringstams skrift finns en svensk terminologiordlista, som grundar sig på denna Glossary.

Avslutning

Avslutningsvis ett aktuellt exempel med hänvisning till att vi skall verka för att konferensernas resolutioner genomförs. En resolution som antogs 2002 handlar om s.k. memorialnamn, d.v.s. namn som ges för att hedra en person, t.ex. *Dag Hammarskjölds väg*. I Sverige har vi genom Ortnamnsrådet presenterat denna resolution och rekommenderat landets 290 kommuner att följa den. Där understryks att nya namn inte bör skapas på basis av en persons namn om personen i fråga ännu lever. Dessutom föreslås att den här sortens namngivning inte bör tillämpas förrän 3–5 år har passerat efter personens död.

Källor och litteratur

UNGEGN:s hemsida (<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/>) Här finns både aktuella och äldre dokument som rör UNGEGN:s verksamhet, t.ex. med anknytning till expertgruppsmöten och konferenser, och informationsbroschyren "Consistent use of place names", som här går att ladda ned.

Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names 2002: United Nations Group of Experts on Geographical Names, United Nations. New York.

Nilsson, Leif, 2007: Florens eller Firenze? Global ortnamnsvård. I: Namn och mångkultur – flerspråkiga miljöer och kulturella influenser. Föredrag vid Ortnamnssällskapet i Uppsala 70-års Symposium 21–22 oktober 2006. Red. av Katharina Leibring, Staffan Nyström och Mats Wahlberg. Utg. av Ortnamnssällskapet i Uppsala i samarbete med Institutet för språk och folkminnen. Uppsala.

Närhi, Eeva Maria, 1999: Exonyms from a national and international point of view. I: Utanlandske namn i Norden. Rapport frå NORNA:s tjuesjette symposium i Oslo 28.-30.mai 1997. Utgjeven i samarbeid med Nordisk språkråd, red. av Botolv Helleland og Leif Nilsson, NORNA-rapporter 68. Uppsala.

Ringstam, Hans, 2005: *Standardisering av geografiska namn. Om FN:s ortnamnsarbete.* (Ortnamn och namnvård 7). Gävle.

Summary

The United Nations has been engaged in the international standardisation of place-names (geographical names) since the 1960s. This work is led mainly by an expert group, the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN), which is one of the seven expert bodies of the Economic and Social Council (ECOSOC). International standardisation is based on the national standardisation of place-names and on other national measures that are implemented according to international agreements under the auspices of the United Nations. In the Nordic countries, the standardisation of geographical names is considered to be part of what is generally known as place-name care and preservation. Sweden has participated in the UN programme since the first conference on geographical names was organised in Geneva in 1967. This article describes some of the components of the place-name standardisation work of the UN.